

שלום מרדכי הלוי סגל

ר"כ בית אולפנא דרבינו יוחנן קרלין סטולין ויאהל רבינו יונתן

מח"ס משכן שלום

אב"ד בביה"ד מיסודו של הגר"ג קרליץ זצ"ל

בנק של נכרים שיהודי קנה יותר ממחצית מניותיו

בנדון בנק ידוע בלונדון, שהיה בבעלות נכרית, והרבה יהודים לקחו הלוואות ומשכנתאות מבנק זה, וכעת נמכרו 53% ממניות הבנק ליהודי, ועלתה השאלה האם מותר לאותם לוויו הבנק להמשיך לשלם הקרן והריבית לבנק, או שחייבים לסלק החוב מיד, כדי לא להתחייב בתשלומי ריבית אחרי שהבנק עבר לבעלות יהודית, וכן אלו שיש להם הפקדות נושאי ריבית, האם מותר להם להמשיך לקבל ריבית, או שחייבים להוציא הכסף מיד.

ואינני בא להכריע בזה כלל ועיקר, כי לא באתי לידי מידה זו, אלא ארשום מה שנראה לענ"ד לדון בזה, וההכרעה למעשה מסורה ליושבי על מדין ורבני העיר, וגדולי הדור שליט"א.

ואקדים תחילה, כי עיקר ההתייחסות לבעלות יהודית בחברה בע"מ, כבר נדונה רבות בספרי הפוסקים והמשיבים, ושורש הענין הוא, כי ע"פ החוק והנוהל, חברה נחשבת כ"ישות משפטית" בפני עצמה, שיכולה להחזיק בנכסים, ללוות ולהלוות, ובעלי המניות אינם נחשבים כבעלי הרכוש והחובות באופן ישיר, כי אם כבעלי החברה, אשר היא המחזיקה בנכסים ובחובות, אכן הרבה פוסקים נקטו, כי הלכתית לא תיתכן מציאות כזאת של "ישות משפטית", ונתחבטו איך להתייחס הלכתית לבעלי מניות, האם נחשבים כשותפים בנכסי וחובות החברה, כך שיש לייחס את פעולות החברה כפעילות אישית של בעלי המניות, ומשכך יש לאסור לרכוש מניות בחברה שפעילותה נוגדת את גדרי ההלכה, וכן אסור להתעסק עמה בעסקים כאלה האסורים ע"פ הלכה.

הדעה הרווחת והמקובלת היא, כי המחזיק ביותר ממחצית המניות, שיש לו דעה בהחלטות החברה, ודאי נחשב כשותף בבעלות בנכסי החברה, והלוה מהחברה או מלווה לה, נחשב כלוה גם ממחזיק זה או מלווה לו, ולכן אם אותו מחזיק הוא יהודי, אסור ללוות בריבית מהחברה או להלוות לה בריבית, שהרי נמצא דחלק מההלואה בריבית נעשית מול ישראל.

ואם כי יש שנטו לומר, ד"יתכן גם הלכתית להגדיר חברה כ"ישות משפטית" נפרדת, הרי שלמעשה, הרבה מהם לא הכריעו להקל בזה לדינא, עכ"פ כשיש חשש איסור תורה, ואני לא באתי להכנס ולהכריע בזה, אלא להעמיד גוף הענין מצד הלכות ריבית, ולברר כי יש בזה חשש איסור ריבית קצוצה, כך שלכא' אין מקום לסמוך בזה על שיטה זו.

הנה, לענין דיני ממונות, הדבר מוסכם וברור, כי יש לנהוג ולפסוק בכל עניני מו"מ ושעבודים מול חברות, ע"פ הנהלים המקובלים, ובין השאר, ככל הנוגע להתחייבויות חברה, החיוב הינו רק על נכסי החברה, וא"א לגבות חוב החברה מנכסים אחרים השייכים לבעלי המניות, אך עם זאת אפשר לגבות חיובי החברה, גם מנכסים שנרכשו ע"י החברה אחרי חלות ההתחייבות, וגם אם לא נשאר בחברה שום נכס שהיה קיים בזמן ההתחייבות, וכן אפשר לגבות מנכסי החברה גם אם התחלפו בעלי המניות, בהורשה או מכירה, ועל דרך זה גם בהתחייבות מול חברה, זכות התביעה הינה רק באמצעות החברה, גם אם התחלפו בעלי המניות.

וגדרים אלו מבוססים על הגדרת החברה כ"ישות משפטית" נפרדת, אך גם אם הלכתית לא מצאנו מציאות כזאת, מ"מ הדבר ברור שצורת ההתנהלות למעשה היא לפי כללי הנהל המקובלים, דאע"ת דהכי מתעסקים זה עם זה, ולכן, למרות שהלכתית נחשבים בעלי מניות שליטה כבעלים, מ"מ

ההתייחסות וההתנהלות ודאי היא ע"פ כללי התנהלות חברה, ורבות האריכו בזה למצוא דרך והגדרה הלכתית לנהלים אלו, ולמעשה קשה למצוא בזה דרך סלולה, אך בכל אופן כך הוא הנוהל המקובל בכל בתי הדין שבישראל.

וכך גם בנוגע להעברת זכויות בחברה, ודאי יש תוקף לצורת ההתנהלות המקובלת, ואף אם אינם תואמים את דרכי הקנינים, הרי ההתנהלות תקיפה מדין סיטומתא, וצריכים אנו לתת קיום ותוקף להתנהלות זו, המקיפה רוב רובה של המערכת הפיננסית וההון העולמי המתנהלים תחת מסגרת זו, תוך מתן הגדרות והתייחסות הלכתית לכך.

ובנדונינו, בבנק שהיה בבעלות נכרים, ולוו ממנה והלוו לה יהודים בריבית, וכעת נמכרו רוב מניותיה לקבוצה יהודית המחזיקה ברוב מניותיה, ויש להם דעה בניהול הבנק, וכאמור, חוקית, רכשי המניות אינם הלווים או המלווים, אלא הם בעלי החברה שהיא הלווה או המלווה, אך לפי ההגדרה ההלכתית, אם נתייחס לבעלי שליטה בחברה כבעלי נכסי החברה, וכבעלי חובותיה, הרי שע"י רכישת המניות, הועברה הבעלות בחובות, הן זכויות החברה כלפי לווים, והן בהתחייבויות החברה כלפי מלווים, מבעליהם הקודמים לבעלים היהודים הרוכשים.

והעברת הבעלות לידי הרוכש היהודי, נעשית ע"פ הנהלים המקובלים, ומועיל מצד קנין סיטומתא, ומסתברא, דאף שהנוהל אינו מתייחס לרכישת נכסי זכויות החברה באופן ישיר, כי אם ברכישת מניות החברה, כאשר מצד הנוהל אין למחזיקיה בעלות ישירה על הנכסים והזכויות, מ"מ כיון דמצד ההסתכלות ההלכתית נחשבת אחזקת מניות בעלי שליטה, כאחזקה ובעלות על נכסי החברה וזכויותיה, הרי שגם לתוצאה זו מועיל הקנין מצד סיטומתא, כיון שנהוג לבצע מכירה זו המקבלת הגדרה הלכתית מסוימת, בדרכי קנינים אלו.

כאמור, גם בענין התחייבויותיה של החברה, מאחר והלכתית הם נחשבים כהתחייבות אישית של בעלי מניות שליטה, [בהתנייה כי אפשרות גבייתם תהיה אך ורק מנכסי החברה], הרי בעת מכירת המניות, מתחייב הקונה בהתחייבויות אלו של החברה, ואף שאין לזה יכול להעביר חיוביו לאחרים, הרי כאן מתחילה נוצרו התחייבויות החברה, באופן שיחולו הלכתית על מי שיחזיק בבעלות החברה, ועל דעת שרכישת המניות תחייב את הקונה בהתחייבויות אלו.

ולהאמור, נבוא לדון בע"ה מה דינם של אלו שלקחו הלוואות ומשכנתאות מהבנק, או הפקידו מעות בבנק זה.

א. עיקר דין זה מפורש בתשו' הריב"ש (סי' ש"ה), שדן בדין נכרי שהלווה לישראל בריבית, ואח"כ מכר הנכרי החוב לישראל, והעלה בדינו, דבאופן שהלווה אינו יכול לסלק הקרן ולהפטר מהריבית, נמצא דהנכרי כבר זכה בכל הריבית משעה הראשונה, וחזר והקנהו לישראל, ואין כאן ריבית המתרבה על הישראל ומותר לישראל הקונה לגבות הריבית, אבל באופן שיכול הלווה לסלק הקרן באיזה זמן שירצה, הרי הנכרי לא זכה עדיין בריבית שיעלה לאחר זמן אם לא יסלק החוב, וכשמכר החוב לישראל והוא ממתין לו בפרעונו, נמצא הריבית מתרבה לישראל בעל החוב, ואסור לו לגבות הריבית מהישראל הלווה. ודברי הריב"ש הובאו בב"י והביאו הרמ"א להלכה בשו"ע (סי' קס"ח ס"כ), וע"ע בט"ז (שם סקי"ב) דכל שהנכרי הקנה החוב במכר גמור

לישראל, איסור גמור הוא ליקח הריבית¹. [וע"ע בתשו' שארית יוסף (סי' ס"א) בדין מלוה בריבית שמת, דמבואר בדבריו דהריבית שעולה אחר מיתה, דינו כהלואת היורשים בעצם בר"ק, ויוצאה בדיינים, ע"ש, וכ"ה במקור מים חיים (סי' קס"א ס"ו)].

ויסוד דבריו מתאימים למה שהעלה הרשב"א (מיוחסות סי' רכ"ג) דריבית הרי הוא כשכירות שמשלמת מתחילה ועד סוף, ולכן כשנמכר לאחר חשיב כמתרבה אצל הקונה, ומה שכתב דזהו דוקא כשהלוה יכול לסלקו אבל אם א"י לסלקו כבר חל כל חוב הריבית מתחילה, הוא מתאים לדעת המרדכי ומהרי"ק ותרוה"ד המובא בב"י (סי' קס"ח ס"ח) וברמ"א (סי' ק"ע ס"ב בסופו).

ובדברי הריב"ש מפורש דבריבית מתרבה, דינו כריבית קצוצה שיוצאה בדיינים, וכ"ה בלבוש (שם סכ"ד) ובשו"ע הרב (סעי' ע'), אכן החו"ד (חי' אות כ') כתב, דכיון דמכירת שטרות בכתיבה ומסירה אין מועיל רק מדרבנן, [וכשי' התומים (סי' ס"ו סק"א) שהכריע כן לדינא, דלא כהש"ך (שם סק"א) שהכריע דמועיל מה"ת], ממילא כל איסורו הוא רק מדרבנן, ע"ש.

אמנם בדברי הריב"ש מפורש דהוי ר"ק, ואף דנדונו היה בהלואה במשכנתא, הרי גם בזה אין מועיל קנין בלא כו"מ, כמפורש בנתיה"מ (סי' ס"ו סקי"ב), וייתכן דהריב"ש אזיל בשיטת הסוברים דמכירת שטרות מועיל מה"ת, [וכן י"ל בדעת הלבוש ושועה"ר], א"נ י"ל דס"ל דלענין זה קנין דרבנן מהני לדאורייתא, [וכמפורש שם בריב"ש דמועיל זכיה מדרבנן להתיר איסור ריבית דהפקר ב"ד הפקר, וי"ל דגם לאסור מועיל, אם כי כידוע יש לחלק בזה, ואכמ"ל].

¹ והנה הט"ז בא להעיר ע"ד הרמ"א שכתב בשם הרשב"א בתשו': 'ישראל שחייב לעובד כוכבים חוב על רבית, והעובד כוכבים הקנה אותו חוב לישראל אחר, אם העובד כוכבים מקבל הרבית ונתנו לישראל השני, מותר, אבל אסור לישראל השני לקבל מיד הראשון, משום חומר רבית'. ומבואר דמעיקר הדין אין איסור בקבלת הריבית, אלא דהרשב"א החמיר לאסור ליקח הריבית בעצמו שלא ע"י הנכרי, ואינה אלא חומרא בעלמא משום חומר ריבית.

וע"ז העיר הט"ז, דזהו דוקא כשהקנה לו בתורת בטחון בעלמא ויכול הנכרי לסלקו בזו"ז, דאילו בהקנה לו במכר גמור, פשיטא דאיסור גמור ליקח הריבית אפי' מהנכרי.

ופשוט, דמקורו של הט"ז לאסור מדינא כשמכרו במכר גמור, הוא מדברי הריב"ש (סי' ש"ה) המובא בשו"ע (ס"כ), ויצוין, דהרמ"א עצמו בד"מ (אות ו') אחר שהביא דברי הרשב"א סיים: 'ועיין לקמן תשובת בר ששת בזה', וכפיה"נ נתכוין לציין לזה, דבנמכר במכר גמור איכא איסור ריבית גמור, ומשו"ה אסר הרשב"א אף בנתנו בתורת משכון, שעכ"פ לא יטול הישראל עצמו הריבית מיד הלוה.

והש"ך בנקוה"כ כתב ליישב דברי הרמ"א אף במכירה גמורה, 'אלא דמכל מקום אין כאן איסור רבית, דמיירי שאין הישראל השני יכול לתבוע את הראשון, כגון שהעובד כוכבים הקנה החוב לישראל השני בדיניהם ולא בדינינו', ע"ש.

והנה בספר המדע כתב מהר"י איבשיץ בכרתי לחלוק ע"ד הט"ז [ונקוה"כ]: 'ובחנם דחק הט"ז, די"ל דעת הרמ"א הוא אפי' ע"י מכר מותר, דס"ל כהרמב"ם כל שלא קצץ עמם בשעת הלואה אסור ואינו אלא אבק רבית, וגם עכו"ם לא הקנה לישראל אלא זמן לאחר הלואה, והבו דלא לוסף עליה לאסור אם מקבל רבית ע"י עכו"ם, ואפי' ע"י מכר הקילו גביה אם יקבל ע"י עכו"ם'.

ותחילת דבריו הוא, דלא עדיף מקציצה בהרחבת זמן, דלשי' הרמב"ם אינה ריבית של תורה, והיא סברא ברורה, דאף שאחר מכירה נחשב דהישראל הקונה ממתין להלוה, הא מ"מ לא בא ליד הלוה בדרך הלואה, [ונכפיה"נ זהו כוונת דבריו במש"כ 'וגם עכו"ם לא הקנה לישראל אלא זמן לאחר הלואה', והיינו דאין כאן יותר מהרחבת זמן], אכן הרי גם להרמב"ם יש בזה איסור אבק ריבית, ואיך כתב הרשב"א דאינו אלא משום חומר ריבית, ולא נאסר כשלוקחו מהנכרי, והיה נראה דהכרתי הוסיף עוד סברא דהכא גרע אף יותר מריבית בהרחבת זמן, ולא נתבאר סברתו, וגם למה הוצרך תחילה לדברי הרמב"ם, וקשה להלום הדברים, [ובכל אופן כיון דדבריו מיוסדים ע"ד הרמב"ם, הרי לפי"מ דנקטו האחרונים להחמיר כדעת האוסרים, הרי גם בזה אין להקל].

ועכ"פ, כיון דהכרתי בא לחלוק ע"ד הט"ז [והנקוה"כ] דס"ל בפשיטות דבמכר גמור יש איסור ריבית, ולא עמדנו על כוונת דבריו ונימוקו, כמדומה שא"א לסמוך על דבריו להקל, אף לצירוף בעלמא.

ולקושטא דמילתא לא נזכר שם בריב"ש איך נעשה הקנין, וכיון שהנדון שם בצורת השקעה שהיתה נהוגה בזמנו [שיניש' בלע"ז], מסתמא הקנין נעשה ע"פ הנוהל והמנהג שהיה נהוג בו, וצ"ל לפי"ז דס"ל להריב"ש דמועיל קנין סיטומתא אף במכירת חוב, וכדעת מהרשד"ם (חו"מ סי' ש"פ) הביאו א"ז מהרש"ם במשפט שלום (סי' ר"א), וכן העלה ביצועות ישראל (סי' ס"ח חה"מ אות א'), ודלא כנתייה"מ (סי' ר"א סק"א) ותשו' בי"ש (חו"מ סי' ע'), ואכן כידוע נחלקו הרבה מגדולי הפוסקים אי קנין סיטומתא הוא מה"ת או רק מדרבנן, [עיי' נתייה"מ (שם) ותשו' חת"ס (יו"ד סי' ש"ד) ועוד], וייתכן דהריב"ש ס"ל דמועיל מה"ת, או דנימא דעכ"פ מועיל דלאורייתא כנ"ל.

ב. ובנדונינו, בדרך כלל הלואות ומשכנתאות הניתנות ע"י הבנק, אפשר להלווה לסלקם תוך הזמן, וכשנמכר החוב ליד ישראל, הרי אם הלווה לא יסלק את חובו, הריבית תתרבה לישראל, והרי זה דינו של הריב"ש דיש בזה איסור ריבית.

אמנם כיון שהקנין נעשה באופן של סיטומתא, הרי חזרנו לנדון האמור לעיל, דנחלקו הפוסקים אם מועיל סיטומתא במכירת חוב, וגם אם מועיל, הרי יש סוברים שאינו מועיל מה"ת, וממילא ייתכן דאין בזה איסור ריבית רק מדרבנן.

אכן יש לצרף בזה מצד דיש כאן דינא דמלכותא, דבזה י"ל דמודה הנתייה"מ דמועיל אף בשטרות, [וכעין מש"כ שם בעצמו לענין סיטומתא בדבר שלבל"ע, ע"ש], וכמוש"כ גם בתשו' חכם צבי (סי' קמ"ז), ומבואר בדברי החת"ס (שם) דבאופן זה דאיכא דד"מ לכו"ע מועיל מה"ת, [וע"ע דבר אברהם (ח"א סי' א' ענף ב'), אכן עיי' תשו' א"ז מהרש"ם (ח"ד סכ"ב)].

ג. ויש לדון עוד בזה, דהרי כשאדם לווה מחברה, הוא מתחייב לפרוע לחברה, והואיל והלכתית אנו נוקטים כי בעלי מניות שליטה נחשבים כבעלי החוב, הרי ממילא נחשב שהחוב הוא כלפי בעלי מניות אלו, אכן הא ברירא שאין החוב כלפי בעלי המניות המסוימים בעת ההלואה, אלא כלפי מי שיהיו בעלי המניות בעת הפרעון, והרי זה כמתחייב לכל המוציאו, דמתחייב מה"ת כמפורש בתומים ונתייה"מ (ר"ס ס"ו)², ועיי' בספרי משכן שלום (ריבית סי' ו' אות י"ח ואילך) שהעליתי בע"ה, דדינו של הריב"ש במכירת חוב של נכרי לישראל, שייך גם בכה"ג שנתחייב מתחילה לכל המוציאו, דאחר שנמכר לישראל יש בזה איסור ר"ק.

אכן יעוי' בדברי הקצוה"ח (סק"ב) שכתב, דשטר לכל המוציאו שבא ליד נכרי, אין הלווה מתחייב לו, ומשום דחוב לכל המוציאו חל ע"י זכיית השטר עבור המוציאו, ואין זכיה לנכרי, והנתייה"מ (שם סק"ה) נחלק עליו, והעלה דהחוב חל בקבלת המעות, ומדין ע"כ מתחייב לכל מי שיוציאו, כדין הילך מנה ותקנה שדך לפלוני, וממילא מועיל גם בנכרי, ע"ש.

ובעיקר סברת הקצוה"ח צ"ע, למה באמת לא יחול בשעת הלוואה בקבלת המעות, ולמה צריך זכיית השטר, והרי בסוגיית גמ' (גיטין י"ב ע"ב) לפי"מ דס"ד דכל לווה משתעבד לכל דאתי מחמתיה, הרי ודאי חל גם במלווה ע"פ ע"י ההלוואה, וכדביאר שם הריטב"א, ואף למסקנא דסתמא אין דעתו להשתעבד למי שיבוא מחמתו, מ"מ כשפירש כן בשטר, למה לא נימא דמתחייב מיד בשעת ההלוואה, וכפיה"נ צ"ל דסתמא אין דעתם בשעת הלוואה לשעבד עצמו למאן דאתי מחמתיה, רק בעשיית השטר, אך בנדונינו, דאין כאן כלל מלווה מסוים, אלא ההלוואה היא מהחברה בע"מ, ואנו דנים מצד ההלכה דהחוב הוא לבעלי המניות, וע"כ היינו לכל מי שיהיה בעל המניות, אין שום מקום לומר דהחוב לא יחול מכח עצם ההלוואה.

² אכן בהקנה לנולדים לא יועיל זה, כמפורש בגמ' (גיטין י"ג ע"ב), ונצטרך להגיע לסיטומתא, וכדלהלן.

אלא דבגוף הדבר, דעולה מדברי הנתיחה"מ דמועיל נתינה ע"י אחר מדין ע"כ גם בנכרי, אינו מוסכם, והנתיחה"מ עצמו בספרו חו"ד (סי' קס"ח סק"ח) כתב בפשיטות דאין מועיל בנכרי, וכן נקט החזו"א (חו"מ ס"ג סקי"ז) והגר"ח (פ"ה ממלוה), וע"ע בערך ש"י (ר"ס ס"א) שגכתב לחלוק על הנתיחה"מ והוכיח ג"כ דאין מועיל קנין והתחייבות מדין ע"כ בנכרי, אכן דעת הקצוה"ח (סי' קכ"ג סק"ה), דגם בנכרי איכא דינא דע"כ, וכן מוכרח בדעת הט"ז (סי' קכ"ג), וכן נקט הגרע"א (בגליון שו"ע חו"מ ר"ס ק"צ) וציין לדברי הט"ז, וכן העלה באמרי בינה (קנינים סי' ד') והביא שכ"ה בחי' הרמב"ן (יבמות מ"ו), ע"ש³, וכן מוכרח בדעת ר"ו המובא בב"י (יו"ד סי' רס"ז), ועי' בספרי הנ"ל (סי' כ"ב אות ב').

ויש להוסיף, דאף אי ננקוט דא"א להתחייב בשטר לכל המוציאו כשבא ליד נכרי, כך שגם בנד"ד א"א שיחול החוב לישראל הקונה ע"י עצם ההלוואה שנוצרה ע"י נכרים, מ"מ הא ברירא, דאחר שהישראל קנה החברה, וע"פ הנהל זכה במניות, באופן שאין לפקפק בקניינו, ומועיל גם הלכתית מדין סיטומתא, הרי כיון שהלכתית נחשב בעל מניות אלו כבעלים על זכויות החברה, הרי ממילא נחשב כעת כבעל החוב הממתין לקבלת חובו מהלוה, ולפחות נחשב כבעלים מדין סיטומתא, וכבר נתבאר, דאף להסוברים דאין מועיל סיטומתא במכירת חוב, וגם אינו מועיל כלל מה"ת, מ"מ במקום שיש דינא דמלכותא ייתכן דלכו"ע מועיל אף מה"ת.

ד. ועתה אבוא לדון ולברר בע"ה, האם יש מקום להתיר להשאיר משכנתא בבנק זה, באופן שהריבית ישולם ע"י אחרים, ולא ע"י הלוה בעצמו, ויסוד הדבר ע"פ המבואר בגמ' (ב"מ ס"ט ע"ב) ושו"ע (סי' ק"ס ס"ג) דלא אסרה תורה ריבית שאינה באה מלוה למלוה, ורשאי אדם לומר לחבירו הילך זוז והלווה י' דינרים לפלוני.

אמנם, יעוי' חזו"א (יו"ד סי' ע"א סק"א) שדן בענין המבואר בשו"ע (שם), דאסור ללוה לומר למלוה בשעת ההלוואה, פלוני יתן בשבילי הריבית, והביא מהמל"מ שכתב דכל איסור זה הוא רק מדרבנן, דמיחזי כשלוחו, ואין הדבר מוסכם להלכה, אך הגר"א בביאורו כתב דדמי לאומר הילך מנה והתקדשי לפלוני דמקודשת מדין ע"כ, והחזו"א האריך לברר דברי הגר"א, דפסיקה זו שפוסק שפלוני יתן בשבילי, נחשב כפסיקת ריבית על הלוה מדין ע"כ, והמל"מ ס"ל דלא שייך בזה דין ע"כ, והאריך בביאור יסוד פלוגתתם, ובסו"ד מסיק דיתכן דגם להגר"א אין בזה איסור תורה, ע"ש באורך, ובתחילת דבריו כתב החזו"א בזה"ל: 'ואפשר דלדעת המל"מ לא שייך כלל דין ע"כ לענין רבית, דהילך מנה והתקדשי לפלוני מקודשת משום שהנותן זוכה קנין בין לעצמו ובין לאחרים, שהוא מוסר זכותו לזה האחר, אבל הכא, כיון דהלוה לא נתן ואין כאן דבר לזכות כנגדו, לא שייך למחשב כאילו הלוה נתן משלו, [אם לא שפסק הלוה שהוא מתחייב ליתן רבית ופלוני פורע חובו]'.³

ומבואר בדברי החזו"א בדבריו במסוגר, דאף אי נקטינן דלא שייך דין ע"כ לענין ריבית, זהו דוקא כשהפסיקה נעשית מתחילה רק על אותו פלוני, אבל אם הלוה פסק הריבית על עצמו, ופלוני פורע חובו, הרי זו ריבית גמורה.

ועי' בספרי משכן שלום (ריבית סי' ט"ז אות א') שנתבאר בע"ה, דעיקר האיסור הוא על המלוה, שאסור לו ליקח הריבית שנקצצה באיסור, אף לא מאחרים, ומצאנו כן להרמב"ן בחי' (ס"ז ע"א) לענין משכנתא באופן שיש בו איסור, ומבואר בדבריו דאף לאחר מיתת הלוה, אסור לאכול הפירות, אף שכעת הגביה איננה מידי הלוה אלא מיורשיו, [וכן מצאנו לגבי יורשי המלוה, אף שלא נתחייבו בהשבת הריבית שלקח אביהם, מ"מ אם לא גבאו אביהם, דעת הגרע"א בתשו' (מהדו"ק סי' פ') והאב"מ (סי' כ"ח סק"ב) ועוד אחרונים דאסור להם לגבותו, ואם גבאוהו חייבים להשיבו, וכ"מ בחי' הרשב"א (ב"ב קי"ב ע"א), ודלא כדעת הרמ"ה (בשמ"ק שם) שכתב

³ וכן עולה מדברי הריב"ש בתשו' הנ"ל, עי' להלן==

דאין עליהם איסור, ועי' אב"נ (יו"ד סי' קנ"ב) שכתב דה"ה במכר החוב לאחר, דאסור לו לגבותו, ואם גבאו חייב להחזיר, הרי דכל שהלואה נתחייב בריבית למלוה, אסור לגבות חוב זה אף ע"י אחרים הבאים מכח המלוה, ועי' שערי ישר (ש"ה פ"ד) שכתב: 'דמה שאסרה תורה נתינת וקבלת רבית אינו דוקא על הלואה והמלוה אלא על כל ישראל, אלא דרבית מיקרי אם מעיקרא נעשה פסיקה וקציצה מן הלואה למלוה, ומי שיגבה חוב זה יורש או לוקח שיזכה בחוב זה ע"י כתיבה ומסירה, או איש נכרי הוא עובר בלאו דאל תקח ממנו נשך', וה"ה שאסור למלוה לגבות מאחרים מכח חיובו של לוח, וכיון שאסור למלוה לקבל הריבית, מסתברא דיש גם איסור על הנותן לתת לו הריבית, משום לפני עור. [ועי' בספר נתיבות שלום (סי' ק"ס סי"ג אות י"ג) דביאר דברי החזו"א ג"כ עד"ז].

ה. וכל זה אף באופן שאחרים ישלמו הריבית מכיסם, ולא על דעת לחזור וליקח הריבית מהלואה⁴, אבל באופן שעושים כן על דעת לחזור ולקבל הריבית מהלואה, הרי לא מבעיא אם הלואה מבקש מאותם אחרים לשלם הריבית ומתחייב להחזיר להם, דבזה ודאי נחשב כאילו הלואה בעצמו שילם הריבית למלוה, כמפורש בדברי הראשונים ובמל"מ (פ"ה ממלוה ריש הי"ד) ובטור (סי' קע"ב) וחזו"א (שם סק"ב), אלא אף אם אין הלואה מבטיח להחזיר לו מה שישלם להבנק, מ"מ היכי דבלבו ובלב כל אדם שאינו משלם הריבית רק משום שבטוח שהלואה יחזיר לו הריבית, ייתכן דהלואה מתחייב מדינא להחזיר להם, וממילא נחשב כתשלום שלו.

ואף אם המשלם נותן הסכום בפירוש באופן שלא יתחייב הלואה להחזיר לו כלום, ויתנו בפירוש שאף לא יחזיר לו לא יהיה לו שום מקום תביעה נגדו, עדיין לא גרע מהאומר כל מי שיתן כך וכך לפלוני כדי שילויני לא יפסיד, דמסיק הרמב"ן (ס"ט ע"ב) דליכא ספיקא דאסור, [וע"ש בחי' הריטב"א דהוא מפני מראית העין], אף שבכה"ג אינו מתחייב כלל לשלם לו, [כמפורש בדברי הראשונים (כתובות ע' ע"א), ועי' מה שהארכתי בע"ה בספרי הנ"ל (סי' ט"ז) לברר הענין], ופשוט דכל שהנותן בטוח שהלואה יחזור וישלם לו, ורק משום כך הוא משלם הריבית, לא גרע מהך דינא.

עוד יש לדון טובא, לפי המציאות הנהוגה, שאין אפשרות לשלם תשלומי המשכנתא רק דרך חשבונו של הלואה עצמו, כך שגם אם אחרים ירצו לשלם הריבית, יצטרכו להפקיד הסכום בחשבונו של הלואה, וממנו ישתלם לבנק ע"ח הריבית, ואף אם ננקוט דראובן שמפקיד בחשבונו הבנק של שמעון, על דעת שישאר המעות שלו, דבאמת הבנק חייב מעות אלו לראובן, דסתמא דעתם להתחייב לבעל הממון, [וכדמצאנו להראשונים (ב"מ ע"א ע"ב) בישראל ששלח חבירו להלוות לנכרי, דאף שהנכרי אינו מכיר המשלח, מ"מ כיון דיש שליחות לישראל נתחייב הנכרי להמשלח]. ואף שהבנק יכול לפעול רק לפי הנחיות של שמעון, זהו משום דראובן הסכים לכך, אבל באמת החוב הוא כלפי ראובן, [ובספרי הנ"ל (סי' ע"ז) נתבאר הענין בע"ה, והבאתי דכן עולה מדברי הגריש"א], עדיין יש לעיין בזה, דהא כדי שייחשב שהריבית נפרעה בחוב זה שהבנק חייב לראובן, צריך שייקבע שחובו של הבנק לראובן נפרע דרך העברת סכום הריבית לתשלומי המשכנתא, ואילו היה שמעון נותן הוראה לבנק, אחרי שכספו של ראובן מופקד בבנק, להעביר סכום לתשלומי המשכנתא, אף אם הבנק אינו יודע מכלום, שפיר היה אפשר להחשיב שנפרע חובו של הבנק לראובן בביצוע פעולה זו, כיון דראובן הפקיד הכסף על דעת שהבנק יפעל ע"פ הנחיותיו של שמעון, ושמעון נתן כעת הוראה להעביר סכום מסוים לתשלום הריבית,

⁴ ואף אם למעשה יחזור הלואה ויתן לו הריבית ששילם, אף דמפורש בשו"ע (שם) בהא דהתירו לאחר ליתן ריבית להמלוה, דלא יחזור ויקחנו מהלואה, עדיין היה מקום לסמוך ע"ד החו"ד (שם סק"ו) שהעלה דלא אסרו רק בחוזר ולוקח הריבית מהלואה קודם הלואה, דאז ההלואה נעשית באיסור, משא"כ אחר ההלואה תו לא שייך איסור על המלוה, ועל הלואה ליכא כלל איסורא בריבית דרבנן, וממילא בנדונינו דכבר נעשתה ההלואה, אלא שאח"כ בא אחר ומשלם הריבית, אין איסור על הלואה לחזור ולשלם לו, ע"ש, וע"ע אב"נ (יו"ד סי' ק"נ), אמנם אין דברי החו"ד מוסכמים, וצ"ע לדינא.

סגי בכך ששמעון נתכוין שהעברה זו תפטור את הבנק מחובם לראובן, וכיון שבכך נפרע חובו של הבנק לראובן, אפשר להחשיב שהריבית שולמה ע"י ראובן, אך באמת הרי שמעון אינו נותן הוראה בכל חודש להעביר תשלומי המשכנתא, אלא בעת ההלוואה הוא נותן הוראה קבועה, שהבנק יגבה תשלומי המשכנתא מחשבונו, והבנק פועל כעת ע"פ הוראה זו וגובה הקרן והריבית בכל חודש מהחשבון, לא ייתכן להחשיב שנפרע חובו של הבנק לראובן דוקא בתשלום הריבית, רק בגלל שראובן ושמעון החליטו כך ביניהם, ללא שיסכימו כך עם הבנק.

עוד יש לדון בזה, באופן שראובן הפקיד סכום הריבית זמן מה לפני העברת התשלום לבנק, וייתכן מאוד שתוך זמן זה ימשוך שמעון סכום זה, [דהיינו, שלא ישאר בחשבון הבנק כל הסכום שהפקיד ראובן], על דעת שאח"כ יכנס לחשבון הבנק סכום זה ממקום אחר, ובזה יש לעיין טובא איך יתחייב שוב הבנק סכום זה לראובן, דהרי לא הופקד ע"י ראובן, וגם אם שמעון יפקיד כספים במיוחד למטרה זו, כדי לפרוע בכך חוב שחייב להשיב לראובן, לא ברירא דהבנק מתחייב בכך לראובן, דכדי שייחשב ראובן בעל המעות צריך שיפרע בכך חובו של שמעון כלפיו, וזה שייך רק כשהוציא מעות על פיו של ראובן, וזה לכא' לא שייך בהפקדת כסף לחשבון הבנק שלו, ועי' מש"כ בזה בספרי הנ"ל (סי' ע"ז אות ד') ושם נתבאר דתליא בפלוגתא דרבוותא, וכל זה כשמעון מפקיד כסף בבנק למטרה זו, אבל כשנכנסים כספים ממשכורת או כל הכנסה אחרת, שלא הופקדו ע"י שמעון עצמו למטרת פרעון חובו לראובן, וגילוי דעתו ומחשבתו של שמעון ודאי לא יועיל להחשיב את ראובן כבעל המעות, ושוב אין כאן כלל חוב של הבנק לראובן על סכומים אלו.

ו. ומלבד כל האמור, אף אם באמת הריבית לא תשולם ע"י הלוה, לענ"ד אין מקום היתר להשאיר המשכנתא, באופן שהדבר מחייבנו בתשלומי ריבית, ויעוי' בדברי הריב"ש הנ"ל, במה שכתב דאחר מכירת החוב לישראל הרי זו ר"ק, כתב לבאר הדבר: 'וליא למימר דכיון דלא קצץ ישראל עם ישראל בשעת ההלוואה אין זה רבית קצוצה והוי אבק רבית, דהא כיון שקצץ הלוה עם העובד כוכבים בשעת ההלוואה בעדו ובעד הבא מכחו, הרי הוא כאלו קצץ אז עם זה הישראל הבא מכחו, ועוד שכשהקנה העובד כוכבים את הישראל והעמידו אצל הלוה, הרי הוא כאלו הלוה אותם עתה הישראל לישראל עם הקציצה הראשונה הכתובה בשטר ההלוואה, ואין צריך להזכיר עתה הקציצה שכבר היא קצוצה ועומדת בשטר לעולם כל זמן שהמעות בידו', הרי ב' דרכים בהגדרת קציצת ריבית זו, א' שמועיל קציצת הנכרי בתחילת ההלוואה, להחשיבה כקציצה גם על זמן ההמתנה שיהיה ביד הישראל⁵, ב' דבעת שהישראל מקבל זכות החוב, וממתין לישראל, הרי זה נעשה על דעת קציצה הראשונה, וכאילו קוצץ כעת ריבית על ההמתנה, ומסתברא לפי"ז דיש איסור בדבר זה להשאיר החוב באופן שמוסכם ביניהם שהשארית החוב ללא סילוקו תחייבנו כל יום בריבית המתרבה, ואם כי לא ברירא אם עובר איסור דלא תשימון או לא תשיך, אך תמוה מאוד לומר שמותר להשאיר חוב באופן כזה המרבה ריבית קצוצה שנקצצה מישראל לישראל.

ז. ולענין מי שהפקיד מעות בבנק זה, ומקבל ע"כ ריבית, הרי לפי האמור, אחר שנמכרו מניות הבנק ליהודים, הרי הם נחשבים כלוים בחוב זה, כי הרי חוב זה מוטל על החברה שהם בעליה כעת.

אכן, אם ההפקדות סגורות לזמן קצוב, ואין המפקיד יכול למשוך הכסף עד תום התקופה, הרי נמצא דהבנק כבר נתחייב מיד בכל הריבית, כיון שא"א לסלק החוב תוך הזמן, וכל כה"ג אין איסור על הישראל שקנה החברה לשלם הריבית, שכבר נתחייב בה הנכרי, אך בהפקדות ללא

⁵ וכפי הנראה מועיל מדין ע"כ, ומבואר דיש דין ע"כ בנכרי, וכדעת רוב הפוסקים המובא לעיל.

זמן קצוב, שהמפקיד יכול למשוך הכסף באיזה זמן שירצה, הרי נמצא דלא זכה הבנק כלל בזכות המתנה, וממילא עדיין לא נתחייב הבנק בריבית שתעלה אח"כ כשישאיר הפקדון, ונמצא דכעת הריבית מתרבה על ישראל, דהרי ישראל בעל המניות חייב לשלם הקרן למלווה, והוא משלם על המתנת הזמן, [ואף שאין כאן כלל הרווחת זמן, דהרי יכול למשוך הכסף מתי שרוצה, הרי עכ"פ לא גרע מריבית מאוחרת, ולקושטא דמילתא עולה מדברי הש"ך (סי' קס"ו סק"ה), דגם בלא הרווחת זמן, אלא שאומר הלואה להמלווה, כל זמן שמעותיך בידי אשלם לך ריבית, הוי ר"ק].

אמנם ידוע שכמה מהפוסקים התירו להלוות לחברה בע"מ, מאחר ואין שעבוד הגוף מצד בעלי המניות, אך להמחמירים בזה עכ"פ באיסור ר"ק, יש לחוש גם בנדונינו, מאחר וייתכן שיש בזה חשש ר"ק.

כאמור לא באתי כמכריע, כי אם כמעיר ומאיר כדרכה של תורה.